

SIYASAL KATILMANIN KOŞULLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Dr. Errsin Kalaycıođlu
I. Ü. İktisat Fakóltesi
Siyaset İlimi Kürsüsü

Bu araştırma İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi Siyaset Kürsüsü Öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlter Turan başkanlığında ve Siyasal Bilgiler Fakóltesi eski asistanı Dr. Ahmet Nakı Yücekök'ün yardımıyla yürütölmüştür. Araştırmaya konu olan örnek Devlet İstatistik Enstitüsü uzmanlarından Sayın Tevfik Çavdar tarafından seçilmiştir. Yukarıda adlarını saydığım sayın araştırmacılara ve özellikle bu verileri kullanmam hususunda bana izin verip, teşvik eden Prof. Dr. İlter Turan'a teşekkürü bir borç bilirim.

1. GİRİŞ:

Siyasal katılma Deniz Baykal'ın aynı adlı eserinin yayınlanmasından beri Türk siyasal bilimcilerinin hayli ilgisini çekmiş bir konudur(1) Bu konu üzerinde çalışan Türk siyasal bilimcileri siyasal toplumsallaşma (political socialization), siyasal liderlik (political recruitment) gibi konulara oranla daha

-
- (1) Deniz Baykal, **SİYASAL KATILMA: Bir Davranış İncelemesi**, Ank. Univ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 302, Ankara, 1970.
- Cenap Nuhurat, «Türkiye Köylerinde Olağandışı Oy Verme», **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXVI, No, 1, Mart 1971, 219-244.
- Engin D. Akarlı ve Gabriel Ben-Dol, **POLITICAL PARTICIPATION IN TURKEY: Historical Background and Present Problems**, Boğaziçi Univ. Publications, Bebek-Istanbul, 1975.
- Ergun Özbudun, **TÜRKİYE'DE SOSYAL DEĞİŞME VE SİYASAL KATILMA**, Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.
- Kemal H. Karpat, «Structural Change, Historical Stages of Modernization, and the Role of Social Groups in Turkish Politics», Kemal H. Karpat, **SOCIAL CHANGE AND POLITICS IN TURKEY: A Structural-Historical Analysis**. E. J. Brill, Leiden, 1973.
- Joseph S. Szyliowicz, «The Turkish Elections: 1965», **Middle East Journal**, XX, (Fall 1966).
- Michael P. Hyland, «Crisis at the Polls: Turkey's 1969 Elections», **Middle East Journal**, XXIV, (Winter 1970).
- Frank Tachau ve Mary - Jo D. Good, «The Anatomy of Political And Social Change: Turkish Parties, Parliaments, Elections», **Comparative Politics**, 5, Temmuz 1973.
- Nermin Abadan, **1965 SEÇİMLERİNİN ANAYASA HUKUKU VE SİYASAL BİLİMLER AÇISINDAN TAHLİLİ**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1966.
- Bu çalışmaların başlıcaları olarak belirtilebilir.

ihтимamlı ve gelişmiş modeller kurmayı başarmışlardır. Eşanlı olarak Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinde de bu konudaki çalışmalar gittikçe artan sayıda ve değişik siyasal rejimleri olan ülkeleri içermeye ve ihtimamlı teorik çatıları oluşturmaya başlamıştır.(2) Bu çalışmayla iki temel amacı gerçekleştirmek istiyoruz. Bunlardan birincisi, yukarıda özetlemiş olan gelişmelerin ışığı altında geliştirdiğimiz bir siyasal katılma modelini Türk seçmenini temsil eden bir örnekten toplanmış olan verilerle test etmektir, ikincisi ise Türkiye üzerinde yapılan çalışmalarda ulusal temsil gücü olan bir örneğin kullanılmamış olması ve genellikle kişi düzeyinde çözümleme yapılmamış olmasından ileri gelen boşluğu doldurmaktır. Böylelikle hem ki-

---

(2) Sidney Verba ve Norman H. Nie, **POLITICAL PARTICIPATION IN AMERICA**, Harper and Row, New York, 1974.

Norman, H. Nie, G. B. Powell, Jr. ve K. Prewitt, «Social Structure and Political Participation: Developmental Relationships», *American Political Science Review*, 63, Eylül 1969, 808-832.

Robert E. Lane, **POLITICAL LIFE: Why and How People Get Involved in Politics**, The Free Press, Glencoe, Ill., 1959.

Robert A. Dahl, **WHO GOVERNS?** Yale Univ. Press, New Haven, 1961.

Gabriel Almond ve Sidney Verba, **THE CIVIC CULTURE**, Little, Brown, Boston, 1965.

Alex Inkeles «Participant Citizenship in Six Developing Countries», *American Political Science Review*, 63, Aralık 1969, 1120-1141.

Karl W. Deutsch, «Social Mobilization and Political Development», *American Political Science Review*, 55, Eylül 1961, 493-514.

Samuel P. Huntington, **POLITICAL ORDER IN CHANGING SOCIETIES**, Yale Univ. Press, New Haven, 1975. (özellikle s. 32-88).

Guiseppe DiPalma, **APATHY AND PARTICIPATION: Mass Politics in Western Societies**, The Free Press, New York, 1970.

Angus Campbell, Philip E. Converse Warren E. Miller ve Donald E. Stokes, **THE AMERICAN VOTER: An Abridgement**, Wiley, New York, 1964, bölüm 4.

Norman H. Nie, Sidney Verba, John R. Petrocik, **THE CHANGING AMERICAN VOTER**, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass., 1976.

ve nihayet bu çalışmalar içinde bir çoğunun hipotezlerini özetlemesi ve onların birleştirilmesiyle yeni hipotezler sunmas açısından Lester W. Milbrath, **POLITICAL PARTICIPATION: How and Why do People Get Involved in Politics?** Rand McNally, Chicago, 1965.

Bu çalışmada yukarıda sıralanan kaynaklar Batı ülkeleri gözönüne alınarak geliştirilmiş olan modelleri içerdiği kabul edilen kaynaklardır. Onların kapsadığı hipotezler Batı modeli için geliştirilmiş hipotezler olarak kullanılacaktır.

şinin (yurttaşın) niçin ve ne şekilde siyasal yaşama katıldığını, hem de Türkiye'de siyasal katılmayı belirleyen ve açıklayan etkenlerin neler olduğunu ve bunların siyasal katılmayı saptarmadaki görece paylarını incelemek mümkün olacaktır.

Girişi izleyen, ikinci bölümde siyasal katılmanın bu çalışmada ne anlamda kullanıldığı belirtilecektir. Yazının üçüncü bölümünde çalışmanın veri tabanını, dördüncü bölümünde siyasal katılma modelini, beşinci bölümünde siyasal katılma kavramının nasıl ölçüldüğünü ve nihayet altıncı bölümünde ise çalışmanın bulgularını sunacağız.

2. SIYASAL KATILMA KAVRAMI

Siyasal katılma kavramının tanımı konusunda siyasal bilimcilerin henüz tam bir ittifaka varamadıkları bir gerçektir. Yine de siyasal katılmanın belli nitelikleri, özellikle siyasal katılmanın hedefinin ne olduğu konusunda, siyasal bilimciler hemen hemen anlaşmaya varmışlardır.(3) Buna göre siyasal katılma eyleminin (action) amacı siyasal liderlerin kararlarını etkilemektedir.

Bu çalışmada siyasal katılmanın amacı aynen bir önceki cümlede ifade edildiği şekliyle kabul edilmiştir (4).

---

(3) Bu konuda 2. dipnotta ve kısmen Ergun Özbudun'un çalışmasının ilk bölümünde de belirtilen tanımları göz önünde bulunduruyordum, Hepsini burada sıralamak olanağı olmadığından böyle bir girişimde bulunulmayacaktır.

(4) Bu çalışmada, baskı ve zorlama suretiyle belli bir partiye oy verme şeklinde görülen «uyarılmış oylama» türünde siyasal katılma, bağımsız bir olay olarak ele alınmamıştır. Uyarılmış oylamada da amaç siyasal liderlerin seçim ve nihayet kararlarını etkilemektir. Yalnız bu amacı bilinçli olarak güdenler oy kullananlar değil, baskı ve zorlamayla belli bir topluluğun oyunu belli bir siyasal parti için kullandıranlardır. Bu olay başlı başına bir inceleme konusu olabilecek ilginçlikte olmakla birlikte siyasal katılmaya genel bir bakış atmak için yazılmış olan bu makalede bu olayın incelenmesine yer ayrılmayacaktır. Bu konuda Cenap Nurhat, a.g.e., ve Chong L. Kim, «Siyasal Katılma ve Uyarılmış Oylama», *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 34, 1-4, 1974-1975, 89-121, yakın zamanda Türkçe yayınlanmış ilginç çalışmalardır.

Burada siyasal katılma üzerindeki çalışmaların bazılarında bu kavramın tanımına dahi: edilen siyasal katılmanın özünü oluşturan eylemin yasal yollardan yapılıp yapılmadığına, bu eylemin biçimine ve seyrine ilişkin özgüleştirmelerden kesinlikle kaçınmış bulunuyoruz (5) Böylece, bu yazıda siyasal katılma vatandaşların (kişilerin) siyasal liderlerin verebilecekleri veya verdikleri kararları etkileyebilmek için giriştikleri liderlerin seçilmelerine ve/veya seçimlerinden sonra alacakları kararlara yönelik eylemlerin tümü olarak ele alınacaktır.

3. VERİLER

Bu çalışmanın verileri 1974 yılında yapılmış olan ve Türkiye'nin on dört ilini kapsayan bir alan araştırması (field research) sonucunda elde edilmiştir. Bu alan araştırmasında verilerin elde edilmesinde kullanılan örnek üç aşamada saptanmıştır. İlk aşamada Türkiyedeki iller sosyo-ekonomik gelişme düzeylerine göre sekiz gruba ayrılmışlardır. Sekizinci ve son grupta sadece iki il bulunması nedeniyle bu grup inceleme dışı bırakılmıştır. Diğer yedi gruptan ikişer il tesadüfi olarak seçilmişlerdir. İkinci aşamada her ilden beş köy ve bir ilçe tesadüfi olarak seçilmiştir. Üçüncü aşamada da, il merkezini oluşturan kent merkezi de dahil olmak üzere, yukarıda sayılan her yerleşme biriminde farklı yöntemler kullanmak suretiyle ve tesadüfi olarak yanyana onar evden oluşan bloklar seçilmiş ve her evde yaşayan hane halkından yirmibir yaşını doldurmuş bir kişi seçilerek kendisiyle anket yapılmıştır. Sonuç olarak 2007 seçmen ile mülakat yapılmıştır.(6)

4. BİR SİYASAL KATILMA MODELİ

Kaynaklar, siyasal fırsat yapısı ve siyasal eğilimler ilişikte ortaya konulacak olan siyasal katılma modelinin temelini oluş-

---

(5) Sidney Verba, Norman H. Nie, Jae-on Kim, **POLITICAL PARTICIPATION**, Yayınlanmamış çalışma, 1. bölüm, bunun en önemli örneklerinden birisini vermiştir.

(6) İlater Turan, «Survey Research in a Developing Country: Field Work in Turkey». **Occasional Paper Series**, Dept. of Political Science, Univ. of Iowa, Iowa, Mayıs 1975.

turduğu için öncelikle bu üç kavramla ne ifade edilmek istendiğini açıklamak isterim.

Kaynak bir kişinin, istediği takdirde siyasal amaçlarla kullanabileceği, üyesi olduğu bir topluluk ya da toplumun «değerli» olarak niteledikleri şeyler ve niteliklerdir. Bunun somut örnekleri pek çoktur: Servei iyi söz söyleyebilme yeteneği, prestii, karizma, insanları örgütleyip yöneltme yeteneği vs.

Siyasal fırsat yapısı; kimlerin hangi siyasal mevkilere sahip olabileceklerini ve kimlerin bu siyasal mevkileri dolduracak olan kimseleri nasıl saptayacağını belirleyen yasa, kural ve benzeri düzenlemelerden oluşur. Bu düzenlemeler kısmen siyasal rejim, kısmen de toplumsal yapı tarafından belirlenirler. Örneğin, Türk seçmenin 21 yaşını doldurmuş olması, akıl dengesinin yerinde olması vs.; Türkiye Büyük Millet Meclisine (T.B.M.M.) seçilecek olan bir kimsenin okur yazar olması, yüz kızartıcı bir suçtan hapse girmemiş olması vs. türünden sınırlamalar, kimlerin belli tür siyasal eylemlerde bulunabileceklerinin belirtilmesi açısından, siyasal fırsat yapısının bir parçasını oluşturan düzenlemelerdir. Bu türden, özgürlükçü-parlamentar veya demokratik siyasal rejimimiz tarafından belirlenmiş bir dizi yasal düzenlemelerin yanı sıra, geleneksel çağdaş çalışmasının sürüp gittiği, hızlı bir değişim geçirmekte olan bir toplumsal yapının çizdiği çerçeve, en genel anlamıyla, bu çalışmanın verilerinin toplandığı ortamın siyasal fırsat yapısını oluşturmaktadır.

Siyasal eğilimler; bir kişinin (yurttaşın) belli bir siyasal amaç ve nesne karşısında belirli davranışlara iten hisler ve tutumları anlatmak için kullanılacaktır. Belli bir siyasal partiye, siyasal rejime veya siyasal lidere duyulan yakınlık veya sempati, belli bir siyasal kuruma yönelen siyasal destek (support) siyasal eğilimlerin bazı belli başlı örneklerini oluştururlar.

I. Varsayımlar

Siyasal amaçlar için kullanılacak olan kaynaklar kişinin doğup büyümesi sırasında elde edilir. Aile, eğitim kurumları,

arkadaş grubu (grupları), meslek grubu (grupları) bu kaynakların elde edilmesini sağlayan belli başlı etkenlerdir.(7) Siyasal fırsat yapısının niteliğine veya demokratik olup olmamasına göre bu etkenlerin kişiye temin ettikleri kaynağın nitelikleri değişebilecektir. Oligarşide kişinin içine doğmuş olduğu aile onun oy verip vermeyeceğini, belli bir siyasal mevkiye sahip olup olamayacağını tayin ederken, kişinin bir demokraside bağlı olduğu aile onun elde edebileceği siyasal mevki ve hakları belirlemede çok daha sınırlı bir rol oynayacaktır.

Kişinin siyasal kaynaklara sahip olması ona siyasal fırsat yapısının sunduğu olanakları değerlendirme fırsatı vermekle birlikte bu olanakların gerçekte değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, büyük ölçüde, kişinin siyasal eğilimlerinin varlığı veya yokluğu, eğer varsa onların yoğunluğuna (veya ne kadar derinden hissedildiğine) bağlı olacaktır. Diğer bir deyişle, kişilerin kaynaklara sahip oluşları ile bu kaynakları siyasal amaçlara tahsis etmeleri arasında tam bir ilişki varsaymamız olanaksızdır: «Bazı servet sahipleri değerli tablolar, bazıları ise politikacı biriktirirler.»(8) Kaynakların siyasal amaçlara, siyasal fırsat yapısı ve siyasal eğilimlerin pekiştirici etkileriyle, tahsisi konusunda bu noktaya kadar varsaymış olduklarımızı ilişikteki şekil aracılığıyla özetlemek, belki de daha bir açıklıkla, bu varsayımların ifadesini sağlayacaktır.

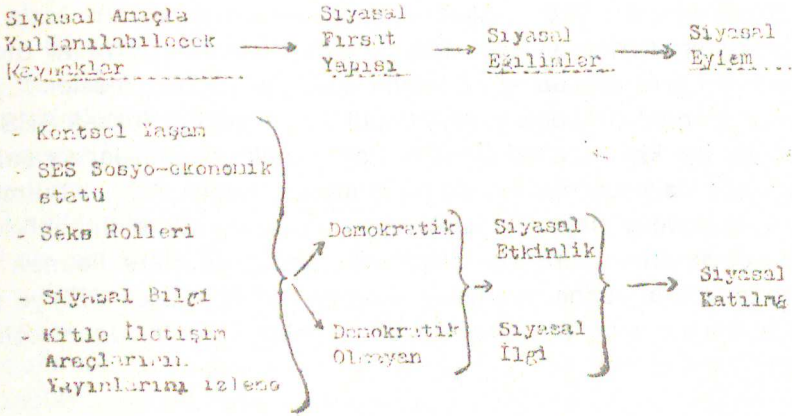
(7) Richard E. Dawson ve Kenneth Rewitt, **POLITICAL SOCIALIZATION**, Little, Brown, Boston, 1969.

Kenneth P. Langton, **POLITICAL SOCIALIZATION**, Oxford Univ. Press, New York, 1969.

M. Kent Jennings ve Richard G. Niemi, **THE POLITICAL CHARACTER OF ADOLESCENCE: The Influence of Families and Schools**, Princeton Univ. Press, New Jersey, 1974.

bu varsayımın dayandığı çalışmalardır. Dolayısıyla, bu varsayım bir aksiyomdan çok siyasal toplumsallaşma çalışmalarının bulgularının bir postüla şeklinde uygulanmasıyla oluşmuştur.

(8) Robert A. Dahl, a.g.e., s. 271.

— Şekil 1: Siyasal Katılmanın Koşulları —

Bu şekildeki oklar (bkz. Şekil 1) kaynaklarla siyasal fırsat yapısı, siyasal fırsat yapısıyla siyasal eğilimler arasındaki nedensellik ilişkilerini göstermek için çizilmemiştir. Bunlarla sadece kaynakların siyasal eyleme dönüşüncüye dek ne gibi koşul ve tutumlarla ilişkiler içine girileceği belirtilmek istenmiştir. Bu ilişkilerin nitelikleri ve yönü, (doğruluğu veya tersliği), ilişikteki hipotezler aracılığıyla ayrıntılı olarak belirtilecektir.

II. Siyasal Katılmayı Belirlemede Kaynakların Rolü

Burada geliştirdiğimiz siyasal katılma modelinde, üzerinde sık sık durulan sosyo-ekonomik statü (SES), seks rolleri, kentsel bir çevrede yaşamak veya yaşamamak, kitle iletişim araçlarının yayınlarını izlemek ve siyasal bilgiye sahip olmaktan oluşan beş tane kaynağın siyasal katılmanın belirlenmesinde temel rolü oynadıklarını varsayılacaktır.(9).

(9) Bu beş kaynak dışında başka kaynakların da var olduğu düşünülebilir. Bu beş kaynağın seçilmesinin nedeni bunların diğer siyasal katılma çalışmalarında sık sık kullanılmış olmalarıdır.

Siyasal katılma üzerinde yapılmış olan çalışmalar göstermiştir ki(10) yüksek SES'ye sahip olanların siyasal örgütlerde yükselme şansları SES'ü yüksek olmayanlara oranla daha fazla olmaktadır. Ayrıca, yüksek SES'ye sahip olanların siyasal otoritelerle, aynı okulda veya sınıfta okumuş olmak, meslekdaşlık vs. gibi nitelikleri paylaşma ihtimali de yüksektir. Yüksek SES'ye sahip bir kişi bu saydığımız türden niteliklerin bazılarını sahip olmasa da yakın çevresinde bu niteliklere sahip olanları bulması hiç de güç olmayabilir. Dolayısıyla gerek kendilerinin gerekse de çevrelerinin istek ve taleplerini siyasal liderlere iletmek ve bu isteklerin yerine getirilmesini temin etmek yüksek SES'ye sahip olanlar için, bu durumda olmayanlara oranla, daha kolaydır.

Yüksek SES'ye sahip olanların ayrıca, yüksek SES'ye sahip olmayanlara oranla, daha fazla prestije sahip olmaları da söz konusu olabilir. Yüksek SES'ye sahip olanların toplumun sunduğu eğitim gibi bazı olanaklardan, bu durumda olmayanlara oranla, daha fazla yararlanabilmeleri içinde yaşadıkları toplumun ve onun siyasal rejiminin devamından ve çalışmasından da, diğerlerine nazaran, daha fazla yarar ummalarına ve çıkar temin edebilmelerine neden olabilir. Kişinin yararlandığı ve gelecekte de yararlanmayı umduğu bir siyasal rejimi desteklemek isteyeceğini (11) varsayacak olursak, siyasal rejimin varlığını ve devamını temin için, siyasal rejimin kurallarını kullanarak, siyasal liderlerin seçilmesini ve seçim sonrası kararlarını etkileme faaliyetlerine katılabilir. Kısacası, yukarıda sayılmış olan nedenlerden ötürü SES'sü yüksek olanlar, olmayanlara kıyasla, daha yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılacaklardır. Bu çalışmada kişilerin SES'lerini belirlemekte seks

---

(10) Bkz. Dipnot 1 ve dipnot 2.

(11) Kişilerin kendilerine yarar sağladıklarına inandıkları siyasal nesnelere (object) desteklemelerine D. Easton «özellik destek» adını vermektedir. Bkz. David Easton A SYSTEMS ANALYSIS OF POLITICAL LIFE, John Wiley, New York, 1965, s. 273.

rolleri ile kentsel yaşamın temel rolü oynadıkları varsayılmıştır.(12)

Siyasal katılma konusunda yapılmış olan çalışmalar erkeklerin kadınlara oranla siyasal yaşama daha yoğun bir şekilde katıldıklarını göstermiştir.(13) Bu fark aile içinde ve dışında rol oynama hakkında kadın ve erkeklere, küçük yaşlardan itibaren, aşılana davranışlarla ilgili beklentilere atfedilebilir: Erkeğin genellikle ev ile dış dünya arasındaki ilişkileri yürütürken; kadının da genellikle yuvayı kurması, analık yapması gibi ev içi sayılabilecek bir takım işlevleri üstlenmesi kültürel birer norm olarak toplum tarafından kabullenilip küçük yaşlardan itibaren toplumun üyelerine benimsetilebilir.(14) Bu süreç aile içinde başlayıp eğitim kurumları içinde ve eğitim sonrası yaşamda sürebilir. Dolayısıyla, aile dışı bir faaliyet olan ve aynı zamanda, yoğun bir ilgi, çalışma ve zaman kullanımı gerektirebilen siyasal katılma gibi bir faaliyeti sürdürmek, hatta bu faaliyeti başlata-

---

(12) Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin niteliği hakkında, bağımsız değişkenlerle siyasal katılma arasındaki ilişkileri açıklamak üzere geliştirilen hipotezler türünde hipotez geliştirme çabasına bu makalenin sınırları içinde, (tartışmaları muğlaklaştıracağı ve makaleyi gereksiz yere uzatacağı için), yer verilmeyecektir. Sadece bu ilişkilerin yönünü varsayımlar (postülalar) halinde belirtmekle yetinilecektir.

(13) Robert E. Lane, a.g.e. s. 90-94.
Lester W. Milbraht, a.g.e. s. 42-46.

(14) Seks rollerindeki farklılıkların çocukluktan beri öğrenilmesinde, Susan Goldberg ve Michael Lewis, «Play Behavior in the Year-Old Infant: Sex Differences» Urie Bronfenbrenner (der.), **INFLUENCES ON HUMAN: DEVELOPMENT**, The Dryden Press, Illinois, 1922, s. 186-195. Yonina Talmon, «Sex-Role Differentiation in an Equalitarian Society».

Thomas E. Lasswell, John H. Burma ve Sidney H. Aronson, **LIFE IN SOCIETY**, Scott, Foresman, Glenview, Illinois, 1965, s. 144-156.

Paul B Horton ve Chester L. Hunt, **SOCIOLOGY**, g. Baskı, Mc Graw-Hill, 1968, s. 112-114.

deki bulgu ve özetlemelerden yararlanılmıştır.

bilmek aile-içi yaşamdan dışarıya çıkmamayı benimsemiş kadınlar için zor olabilir. Bu çalışmada da, erkeklerin kadınlara oranla daha yoğun bir şekilde siyasal yaşama katıldıkları hipotezi teste tabi tutulacaktır.

Kentsel yaşam modern-kalıtımcı bir kültür çevresi içinde cereyan ettiğinden;(15) kişinin değer, tutum, hatta davranışlarını içindeki çevrenin belirleyeceğini de varsayacak olursak, kentte yaşayanların kente egemen olan modern-kalıtımcı kültürün uzantısı olarak siyasal yaşamda yoğun bir faaliyet sürdürmeleri beklenebilir. Ayrıca, kentsel çevre, eğitim, kitle iletişim araçlarını izleme gibi bir takım kolaylık ve olanakları içinde yaşayanlara, kırsal çevre sakinlerine oranla, daha çeşitli ve fazla miktarlarda sunmaktadır. Bu kolaylık ve olanaklardan yararlanan kentliler onların yarattığı ve birazdan da üzerinde duraca-

-
- (15) Alex Inkeles ve David H. Smith, **BECOMING MODERN: Individual Change in Six Developing Countries**, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass. 1974, bölüm 15.

Bu eser kentsel yaşam ile onun oluşturduğu kültür çevresinin kişinin tutumu konusundaki önemli tezlerin bir özetini sunması bakımından ve bazılarının geçerlilik derecesini teste tabi tutması bakımından ilginçtir.

Kentsel çevre ile siyasal katılma arasındaki ilişkilerin etraflı olarak incelendiği diğer bazı çalışmalar için bkz. Daniel Lerner, **PASSING OF THE TRADITIONAL SOCIETY**, The Free Press, New York, 1957, bölüm 2.

Donald J. McCrone ve Charles F. Cnudde, «Toward a Communications Theory of Democratic Political Development: A Causal Model,» **American Political Science Review**, 61, 1967, 72-80.

Deniz Baykal, a.g.e, s. 66-71,

Ergun Özbudun, a.g.e, Bölüm 5.

Bradley M. Richardson, «Urbanization and Political Participation: The Case of Japan,» **American Political Science Review**, 67, Haziran 1973, 433-452.

Wayne A. Cornelius, «Urbanization and Political Demand Making: Political Participation Among the Migrant Poor in Latin American Cities,» **American Political Science Review**, 68, Eylül 1974, 1125-1146.

Ayrıca yerleşme birimi ile siyasal katılma arasındaki ilişkiyi etraflıca inceleyen çalışmalardır. Bu çalışmaların bulgularının muğlaklık doğurucu nitelikte olması, bu konunun derinlenmesine incelenmesinin başlı başına bir nedeni olabilir.

ğımız etkiler dolayısıyla siyasal yaşama kırsal bölge sakinlerine oranla daha fazla sayıda ve daha yoğun bir şekilde katılırlar.

Kitle iletişim araçlarını yayınlarına maruz kalmak kişiye çevresindeki olaylar, bu arada siyasal olaylar, hakkında bilgi sahibi olması olanağını yaratır. Kişi bu bilgi dağıtıcısını başkaları ile siyasal konularda tartışma ve onları ikna etmekte kullanabilir ve bu ölçüde de siyasal yaşama katılmış olur. Kitle iletişim araçlarının siyasal davranışa itilişi sağlamak gibi bir işlevi de olabilir. Özellikle seçim dönemlerinde seçime ilgi çekmek ve yurttaşları oy vermeye çağırarak yolunda yapılan programlar, hemen her seçim yapılan siyasal sistemde, kitle iletişim araçları tarafından yayınlanırlar. Propaganda etkisi diyebileceğimiz bu yolla da kişilerin siyasal yaşama katılmalarına etkiye bulunulması söz konusudur.

Ayrıca, kitle iletişim araçlarının siyasal olaylara ilgi çekme siyasal olayların anlaşılmasını kolaylaştırma ve hatta siyasal olayların değerlendirilmesine yardım etme yoluyla, siyasal katılımı belirlemede rolü olan bazı siyasal tutum, değer ve eğilimler de saptamak gibi bir rolü de olduğu düşünülebilir.

Kısacası, kişi ne kadar yoğun bir şekilde kitle iletişim araçlarının yayınlarının etkisinde kalırsa o derecede yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılır. Bu çalışmada kitle iletişim araçlarının yayımlarına maruz kalmayı seks rollerinin, kentsel yaşamın ve SES'nün belirlediği varsayılacaktır.

Burada ele alacağımız son kaynak siyasal bilgi olacaktır. Siyasal bilgi ile bir kişinin ülkesinin siyasal yaşamı hakkında sahip olduğu haber (information) türünden, ülkenin siyasal yapısı ve sistemi ile ilgili, algılarının toplamı kastedilmektedir. Bir kişinin siyasal bilgisi siyasal olayları ve onların gelişimini değerlendirmesini sağlayabilir. Bu ise onu, siyasal olayların belirli bir tür gelişim göstermesi halinde, örneğin, kendi çıkarını zedeleyecek bir takım siyasal gelişmelerin varlığı halinde, kişiyi bu olayları etkilemek için harekete sevk edebilir. Böyle bir eyleme gerek duyduğu takdirde nasıl bir yol izlemesi gerektiği ve siyasal liderlere talep ve isteklerini nasıl ileteceği konularında da siyasal bilgisi ona yol gösterebilir. Kısacası, kişinin siyasal

bilgisi ne kadar derin ise kişinin siyasal yaşama katılmasındaki yoğunluk o derecede artacaktır. Bu çalışmada siyasal bilgiyi siyasal eylemlerin yanı sıra seks rollerinin kentsel yaşamın, SES'nün ve kitle iletişim araçlarına maruz kalmanın büyük ölçüde belirleyeceği varsayılacaktır.

III. Siyasal Katılmayı Belirlemede Siyasal Etkinliklerin Rolü

Bu makalede iki siyasal eğilimin siyasal katılmayı belirlemedeki rolü üzerinde duracağız: Siyasal ilgi ve siyasal etkinlik.

Siyasal ilgi ile bir kişinin ülkesindeki siyasal yaşama, siyasal olaylara ve gelişmelere karşı duyduğu, onları yakından izlemeye yönelik tutumu ifade etmek istiyoruz

Siyasal etkinlik (political efficacy) ise kişinin içinde yaşadığı siyasal sisteme ve/veya onun parçalarına etki etmek suretiyle bu sistemi kendisine yarar temi nedecek şekilde çalıştırabileceği inancı veya duygusudur (16).

1950'lerin ortalarından beri yapılan çalışmalar Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da siyasal etkinlik duygusuna sahip olan kimselerin bu duyguya sahip olmayanlara oranla, özellikle oy vermek suretiyle, siyasal yaşama daha fazla katıldıklarını göstermiştir (17). Bu çalışmada da kişinin siyasal etkinlik duygusu ne derece derin ise o kadar yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılacağı hipotezini test edeceğiz. Ayrıca siyasal etkinlik duygusuna sahip olan kimseler bu duygunun etkisi altında siyasal olayları, bu duyguya sahip olmayanlara oranla, daha yakından izleme eğiliminde bulunabilirler. Siyasal sistemi gerektiğinde kendi yararlarına işletebileceklerine inananlar bu gerekliliğin ne zaman doğduğunu saptamak için onu ilgi ile izlemeye gerekli-

---

(16) L. Milbrath, a.g.e., s. 58 ve s. 60.

Robert E. Lane, a.g.e., s. 149-154.

G. Almond ve S. Verba, **THE CIVIC CULTURE**, Princeton Univ. Press, Princeton, 1963, s. 139.

Stanley Allen Renshon, **PSYCHOLOGICAL NEEDS and POLITICAL BEHAVIOR: A Theory of Personality and Political Efficacy**, The Free Press, New York, 1974, s. 31.

(17) G. Almond ve S. Verba, a.g.e., s. 139.

L. Milbrath, a.g.e., s. 58, 60.

lik duyabilirler. İşte bu nedendir ki siyasal ilginin artması, siyasal bilgi dağarcığının taze bilgilerle beslenmesine de yol açabilir. Nihayet burada, siyasal etkinlik duygusunu seks rollerinin, kentsel yaşamın, SES'nün ve kitle iletişim araçlarının yayınlarına maruz kalmanın belirlediğini varsayacağız.

Siyasal ilgi ise kişinin çevresinde olagelmekte olan siyasal olayları algılamasını kolaylaştırdığı ve siyasal olaylara ilişkin dürtülerin (stimuli) etkilerini yoğunlaştırmakta, bu halde de, bir düzine ülkeden toplanmış verilere göre, siyasal katılma olasılığı artmaktadır (18). Kısacası, siyasal ilgi ne kadar derin olursa siyasal bilgi o kadar fazla, siyasal katılma da o derece yoğun olur. Bu arada siyasal ilginin de kentsel yaşam, SES ve kitle iletişim araçlarının yayınlarına maruz kalma ile belirleneceğini varsayılacaktır.

GENEL BİR SİYASAL KATILMA MODELİ

Şu ana kadar sunmuş olduğum hipotez ve varsayımların içerdikleri değişkenler arasındaki ilişkileri açık, seçik ve özet halinde belirtmek için, siyasal katılmanın etkenlerini bir nedensel model (causal model) olarak Şekil 2'de sunmuş bulunuyorum. Ayrıca bu noktaya değgin test edeceğimi bildirdiğim hipotezlerin en sistematik ve en etkin şekilde kontrollu testi, bu çalışmada olduğu gibi deney benzeri araştırma dizaynına (quasiexperimental research design) dayanan çalışmalarda kullanılan modellerin en güçlüsü olan, nedensel model şeklinde özgüleştiren teorik ilişkilerin (hipotezlerin) testi ile mümkün olur.(19).

---

(18) L. Milbrath, a.g.e., s. 39 ve s. 44.

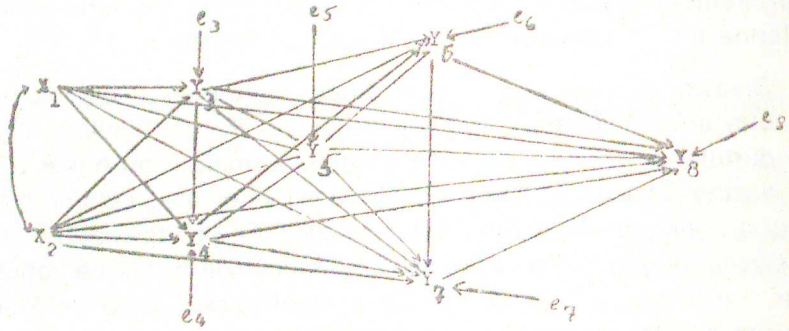
(19) Nedensel Modelin genel nitelikleri için bkz.

Hubert M. Blalock, Jr. (Der), **CAUSAL MODELS IN THE SOCIAL SCIENCES**, Aldine, Chicago, ill, 1971.

Hubert M. Blalock Jr. **THEORY CONSTRUCTION: From Verbal to Mathematical Formulations**, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1969.

Otis Dudley Duncan, **INTRODUCTION TO STRUCTURAL EQUATION MODELS**, Academic Press, New York, 1975.

Şekil 2: Bir Siyasal Katılma Modeli

DEĞİŞKENLER:

X_1 : Seks Rollerini	Y_5 : Siyasal Etkinlik
X_2 : Yerleşme Birimi (Kentsel Yaşam)	Y_6 : Siyasal İlgisi
Y_3 : Sosyo-ekonomik Statü	Y_7 : Siyasal Bilgi
Y_4 : Kitle İletişim Araçlarının Yayınlarını İzleme	Y_8 : Siyasal Katılma
	$e_1, e_2 \dots e_7 = \text{Hata}$

YAPISAL DENKLEMLER

$$Y_8 = p_{81}X_1 + p_{82}X_2 + p_{83}Y_3 + p_{84}Y_4 + p_{85}Y_5 + p_{86}Y_6 + p_{87}Y_7 + p_{88}e_8$$

$$Y_7 = p_{71}X_1 + p_{72}X_2 + p_{73}Y_3 + p_{74}Y_4 + p_{75}Y_5 + p_{76}Y_6 + p_{77}e_7$$

$$Y_6 = p_{62}X_2 + p_{63}Y_3 + p_{64}Y_4 + p_{65}Y_5 + p_{66}e_6$$

$$Y_5 = p_{51}X_1 + p_{52}X_2 + p_{53}Y_3 + p_{54}Y_4 + p_{55}e_5$$

$$Y_4 = p_{41}X_1 + p_{42}X_2 + p_{43}Y_3 + p_{44}e_4$$

$$Y_3 = p_{31}X_1 + p_{32}X_2 + p_{33}e_3$$

Daha önce de belirtmiş olduğum gibi Şekil 2, sözle ifade edilmiş hipotez ve varsayımların hem geometrik, hem de cebirsel ifadelerini içermektedir. Geometrik ifadelendirmede oklar değişkenler arasındaki, hipotez ve varsayımlarda belirttiğimiz olan ilişkileri belirtmektedirler. Okların yönü ise söz konusu değişkenler arasında var olduğu iddia edilmiş olan nedensel (causal) etkileşimin yönüdür. Örneğin Şekil 2'de X_1 değişkeni ile Y_3 değişkeni arasındaki okun yönü X_1 den Y_3 e doğrudur. Bu halde X_1 etkide bulunan (bağımsız) değişken, Y_3 ise etkilenen (bağımlı) değişkendir.

Şekil 2'nin içerdiği eşanlı denklemler ise değişkenler arasındaki, hipotezlerin ve varsayımların önerdiği ilişkilerin cebirsel ifadelerinden ibarettirler. Denklemlerde p_{ij} şekilde belirtilmiş olan katsayılar bir j değişkeninin herhangi bir i değişkeni üzerindeki etkisinin büyüklüğünü ifade etmektedirler. Bulguların sunulduğu bölümde her bir p_{ij} şeklinde ifade olunmuş katsayı yerine bir sayının iliştilirilmiş olduğu görülecektir. Bu sayıları katsayıların en küçük kareler (ordinary least squares) yöntemi kullanılmak suretiyle yapılan tahminlerinden başka bir şey değildir.(20) Katsayıların önündeki işaretler ise herhangi iki değişken arasındaki düz ya da ters orantılı bir ilişki bulunduğu yönündeki bir iddiayı dile getirmek için kullanılmırlardır.

5. SIYASAL KATILMA İNDEKSİ*

Siyasal katılmayı makalemizin üçüncü bölümünde tanımlamıştık. Bu bölümde ise onun işlemselleştirilmesi için atmış olduğumuz adımların bir özetini sunacağız.

Siyasal katılmayı, bu çalışmada kullanılmak üzere ölçerken

---

* Bağımsız değişkenlerin işlemselleştirilmesi için bakınız Ek 1.

(20) Ronald J. Wonnacott ve Thomas H. Wonnacott, *ECONOMETRICS*, John Wiley, New York, 1970 s. 155-163 ve s. 193-195.

Jan Kmenta, *ELEMENTS OF ECONOMETRICS*, MacMillan, New York, 1971 bölüm 13, özellikle s. 556-572.

onun demokratik bir fırsat yapısının(21) belirlediği bir siyasal sistemde oluşan bir siyasal olay olarak kabul edeceğiz. Geliştirmiş bulunduğum siyasal katılma ölçüsünü de bu tür bir siyasal olaya işaret edeceğine inandığım siyasal eylem türlerinden oluşturdum. Bunlar da oy verme; başkalarıyla siyasal, iktisadi ve toplumsal nitelikli ve kişinin yakın çevresine ve tüm ulusa ait konularda ve/veya sorunlarda konuşup görüşmek; siyasal nitelikli veya amaçlı bir örgüte üye olmak; yerel idare devlet (hükümet) yetkilileriyle kişinin yakın çevresi veya tüm ulusun etkisinde bulunduğu bir siyasal, toplumsal ve/veya ekonomik sorunu hakkında görüşmek veya tartışmak ve nihayet bir adayın seçilmesini sağlamak için seçim kampanyasında faaliyet göstermektir.

Yukarıda saymış olduğum eylem türleri hakkında bilgiler örneğimizi oluşturan deneklerin bu konularda sorulmuş olan on soruya vermiş oldukları yanıtlardan oluşmaktadır. Siyasal katılma indeksini kurabilmek için bu verileri dar açılı (oblique) faktör çözümlemesine (factor analysis) tabi tutulmuştur.(22) Bunun sonucunda ortaya çıkan faktör çözümü, Tablo 1 ve 2 den de anlaşılacağı gibi, Türkiye'de siyasal katılmanın üç boyut etrafında özetlenebileceğini göstermektedir. Birinci boyut seçim kampanyası ile ilgili faaliyetlerin, örgütsel üyeliğin ve hükümet yetkilileri ile ilişkiler kurmanın en belirgin şekilde etkisi altında bulunan boyuttur. Bu nedenle bu boyuta bundan böyle

---

(21) Demokratik fırsat yapısından birden fazla aday arasında seçim (muhalafet-iktidar mücadelesi) yoluyla siyasal liderlerin kimler olacağını saptandığı, halkın büyük çoğunluğunun bu seçim işlemine katılma hakkının bulunduğu ve halkın periyodik olarak siyasal liderleri değiştirme ve siyasal kararları etkileyebilme hakkına sahip olduğu bir siyasal - hukuksal düzenlemeyi ifade etmekteyiz. Benzer bir tanımlama için bkz.

Seymour, M. Lipset, **POLITICAL MAN: The Social Bases of Politics**, Anchor Books, Doubleday 10, New York, 1963, s. 27.

(22) Dar açılı faktör çözümü ve kullanımı için bkz.

R. J. Rummel, **APPLIED FACTOR ANALYSIS**, Northwestern Univ. Press, Evanston, 1970, bölüm 17.

«Siyasal katılmanın seçim kampanyası, etkileme ve örgütsel faaliyet boyutu» adını vereceğiz.(23)

İkinci boyutta ise oy verme dolayısıyla katılma hakim göstergelerdir. Onun içindir ki siyasal katılmanın bu boyutuna da «siyasal katılmanın oy verme boyutu» adını verdik.

Nihayet üçüncü boyuta hakim olan gösterge kişinin çevresindeki hükümet dışı görevleri olanlarla yakın çevresinin, ya da tüm ulusun sorunlarını tartışması veya görüşmesidir. Bu nedenle siyasal katılmanın bu boyutuna da «siyasal katılmanın tartışma - görüşme boyutu» demekle yetinilecektir.

Siyasal katılma indeksini kurabilmek için her bir denekin her üç boyutu oluşturan sorulara verdikleri yanıtların, bu boyutların faktör puanı katsayılarını (factor score coefficients) ağırlık olarak kullanmak suretiyle, ağırlıklı toplamı alınmıştır.

Böylece her denek için «siyasal katılmanın seçim kampanyası, etkileme, örgütsel faaliyeti» gösteren bir puan, «oy verme» boyutuyla ilgili bir puan ve «tartışma-görüşme» şeklinde gösterdiği faaliyete karşılık bir puan hesaplanmıştır. Bu üç puanı toplamak suretiyle, her denek için bir genel siyasal katılma değeri hesaplanmıştır. Sıfır ile sekiz arasında değişen bu değerlerden sıfır hiç katılmama, sekiz ise son derece yoğun şekilde katılma anlamındadır. Bu iki değer arasında değişen diğer değerler ise birden yediye doğru artan yoğunlukta siyasal katılmayı göstermektedirler. Elde edilmiş olan indeksi oluşturan değerler kişilerin daha az veya daha fazla katılmada bulduklarının hesaplanmasını olası kılacak şekilde geliştirilmiştir. Bu durumda siyasal katılma indeksinde «4» değerine sahip bir

---

(23) Faktörlere ad verme hangi faktör ağırlıklarının hangi değişkenler için en yüksek düzeye vardıklarına göre yapılır. Birinci faktör, Tablo 2'den de görüleceği gibi, örgütsel faaliyet, seçim kampanyasına katılma ve siyasal liderleri etkilemeyle ilgili değişkenlere karşı gelen ağırlıklarında en yüksek değerlere sahiptir. Bu nedenle ona «siyasal katılmanın seçim kampanyası, etkileme ve örgütsel faaliyet boyutu» adı verilmiştir. Diğer iki faktör de aynı şekilde adlandırılmışlardır.

kimse, «2» değerine sahip bir deneğe oranla daha yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılmaktadır. Yalnız, birinci deneğin ikincisine göre iki misli daha yoğun bir siyasal katılma eyleminde bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Tablo 2'den çıkartılabilecek bir ilginç sonuç da Sidney Verba ve arkadaşlarının Japonya, Avusturya, Hindistan, Nijerya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden topladıkları verileri kullanarak faktör çözümlemesi yoluyla geliştirdikleri siyasal katılma ölçütünde(24) siyasal liderlerle kurulan ilişkiler başlı başına bir boyut olarak ortaya çıkmış olmasına karşın, Türkiye için geliştirilmiş olan ölçütte siyasal liderleri etkilemeye yönelik eylemler seçim kampanyasına katılma ve örgütsel faaliyetle birlikte siyasal katılmanın bir boyutunu oluşturmuştur. Bu fark, Türkiye'de diğer beş ülkede olmadığı ölçüde kitle-siyasal liderler ilişkilerinin siyasal parti üyeliği ve/veya örgüt (baskı grubu) üyeliği aracılığıyla, veya seçim kampanyaları suretiyle belirlenmekte olduğu ile açıklanabilir.(25) Bu fark dışında burada geliştirmiş olan siyasal katılma indeksinin Sidney Verba ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu ölçü ile çok benzer olması burada kullanılan ölçünün güvenilirliğinin yüksek olduğunun da bir işaretidir. Bu çalışmadaki siyasal katılma indeksin güvenilirliği bir hayli yüksektir.

---

(24) Sidney Verba, Norman H. Nie, Kim, a.g.e., s. 37-40.

(25) Ayrıca, siyasal liderleri etkilemeye çalışma ve seçim kampanyasının bu derece iç içe görünmesinin bir nedeni de yapılmış olan anketlerin 1973 seçim kampanyasının (kritik bir seçimin 6 ay sonrasında yapılmaya başlanmasında bulunabilir. İki çalışma arasındaki fark ilginç olmakla birlikte, mukalenin sınırları dışında kaldığından daha fazla incelenemeyecektir.

**TABLO I: FAKTÖR ÇÖZÜMLEMESİYLE ELDE EDİLEN SİYASAL
KATILMA İNDEKSİ (BİRİNCİL FAKTÖR ÇÖZÜMÜ)**

— Roltasyona Tabı Tutulmamış Ana Bileşkenler

Faktör Çözümü —

Göstergenin Adı	FAKTÖR			Ortak Varyans (Com- munality)
	I	II	III	
(1) Geçen Genel Seçimde Oy Verdiniz mi? (1973)	.276	.550	.137	.182
(2) Ondan Önceki Genel Seçimde Oy Verdiniz mi? (1969)	.214	.589	.289	.159
(3) Son Genel Seçimde Başkalarına Etki Çabası	.559	.113	.144	.274
(4) Seçim sırasında siyasal toplantı ve mitinglere katılma	.592	.033	.151	.269
(5) Seçim kampanyasında aday için çalışma	.642	.033	.308	.325
(6) Yerel sorunları arkadaş komşu vs. ile tartıştınız mı?	.465	.169	.534	.227
(7) Bu sorun hakkında hükümet yetkilisi ile konuşma	.425	.014	.006	.170
(8) Belirli bir ulusal sorunu arkadaş, komşu vs. ile tartışma	.434	.187	.371	.222
(9) Aynı ulusal sorunu hükümet yetkilisi (leri) ile tartışma	.382	.085	.102	.142

(10)Kaç tane siyasal, sosyal vs. örgüte üyesiniz?	.426	.055	.144	.150
Toplam varyanstan				
Açıklanan yüzdeler (%)	27.5	13.4	11.8	52.7
Eigen değeri (Eigenvalue)	2.75	1.34	1.18	
Örnekteki denek sayısı (N)	1178			

Not: Kaiser kuralı gereğince salt eigen değeri (karakteristik kök) 1.00 veya daha yüksek olan faktörler Tabloya dahil edilmiştir.

TABLO II: TABLO I'DE BELİRTİLEN FAKTÖRLERİN OBLİMİN ROTASYONUNA TABİ TUTULMUŞ KALIP (PATTERN MATRİKSİ)

Göstergeler :	FAKTÖRLER		
	Kampanya-Etkileme-Örgütsel Faaliyet	Oy verme	Tartışma görüşme
(1)	.039	.616	.050
(2)	.017	.632	.028
(3)	.569	.049	.066
(4)	.588	.033	.045
(5)	.739	.004	.091
(6)	.018	.042	.717
(7)	.338	.060	.142
(8)	.112	.019	.553
(9)	.392	.042	.044
(10)	.436	.091	.026

(Kuder-Richardson güvenilirlik katsayısı = 0.896).

Tablo 4'de ise siyasal katılma indisinin geçerliliğini (validity) saptamak için uygulanan kıstas-geçerliliği (criterion validation) yönteminin sonuçları sunulmaktadır. Bilindiği gibi bu yöntemde göre bir indeksin geçerli olması için ölçtüğü iddia edildiği kavramı onun kadar ölçen veya o kavramın işlemselleştirilmiş şekliyle istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde ilişkide bulunan bir veya birkaç değişkenle, yine istatistiksel anlamlılığı kabul edilebilir düzeyde ilişkileri olduğu gösterilmiştir. Tablo 4'deki bütün korelasyonların istatistiksel anlamlılıkları 0.01 düzeyinde veya daha yüksek düzeydedirler. Ayrıca, deneklerin siyasetle ilgilenmeye başladıklarından beri siyasal yaşama hangi sıklıkta katıldıklarını belirten Tablo 4'deki «deneğin belirttiği siyasal katılma sıklığı» ile siyasal katılma indisinin .40'ın üzerinde bir korelasyon gösteriyor olması nedeniyle, çok yüksek olmasa da siyasal katılma indisinin geçerliliği olduğu kabul edilecektir.

6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bir nedensellik modeli (causal model) olarak belirtmiş olduğumuz hipotezlerin test sonucu yanlışlıkları gösterilmeyenlerini sıralamazdan önce testin sonuçlarını belirleyen bazı koşulları nasıl ele aldığımızı kısaca belirtmek isteriz.

1. Hipotez Testlerinin Özel Koşulları

Bu çalışmada hipotezler doğrusal bir model çerçevesinde özetlenmişlerdir. Bu modeli oluşturan eşitlikler basit doğrusal çok katlı regresyon denklemleridir. Bu denklemlerin parametrelerini (regresyon katsayılarını) tahmin etmek suretiyle daha önce ifade etmiş olduğumuz hipotezleri de test etmemiz söz konusu olacaktır.

Regresyon denklemlerimin parametreleri bir örnekten yararlanılmak suretiyle hesaplanacağından var oldukları iddia edilen

ana kitle değerlerinin tahminleridirler. Yapılan tahminlerde arzu edilen bu tahminlerin «en iyi» tahminler olmasıdır. Burada en iyiden kasıt hatasız (unbiased), tutarlı (consistent) ve ver-

TABLO 3: SIYASAL KATILMA İNDEKSİNİN GÜVENİLİRLİĞİ

SIYASAL KATILMANIN BOYUTLARI	BOYUT-İNDEKS KORELASYONLARI
TARTIŞMA-GÖRÜŞME	0.80
OY VERME	0.47
KAMPANYA-ETKİLEME VE ÖRGÜTSEL FAALİYET	0.86
Kuder-Richardson (No: 20) N = 1178	= 0.896

TABLO 4: SIYASAL KATILMA İNDEKSİNİN GEÇERLİLİĞİ
Kendall Tau'su (c)

	Yaş	Belli bir yerde ikâmet süresi
Siyasal katılma	0.15	0.14
	Anketör Tahminine Göre SES	Derneğin belirttiği siyasal katılma sıklığı
Siyasal katılma	0.10	0.41
	Başkalarına karşı Duyulan güven hissi	
Siyasal katılma	.06*	

* İstatistiksel olarak anlamsız.

imli (efficient)(26) parametre tahminleridir. Dolayısıyla amaç en iyi doğrusal parametre tahminlerini yapabilmektir. Bu amaçta varmak için ise bir takım varsayımların yapılması ve bunların geçerli olduğunun gösterilmesi gerekmektedir. Bu varsayımlar bağımsız değişkenlerin doğrusal olarak bağımsız oldukları, hata ifadelerinin normal dağılmış oldukları, hata ile eksojen değişkenlerin (model dışında belirlenmiş olan değişkenler ki bu çalışmada seks rolleri ve kentsel yaşam bu tür değişkenlerdir), arasında hiç bir ilişki olmadığı, hata varyansının sabit olduğu ve hata ifadelerinin aritmetik ortalamalarının sıfır olduğundan ibarettir.(27).

Bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak geçerli olan korelasyonların varlığı söz konusudur. Yalnız bu korelasyonlardan hepsi denklemlerde kullanılan tüm bağımsız değişkenlerin ortaklaşa sebep oldukları çok katlı korelasyon katsayılarından küçüktürler. İki iktisatçının 1967 yılında yazmış oldukları bir makalede göstermiş oldukları üzere, bu durumda bağımsız değişkenlerin doğrusal olarak birbirlerinden bağımsız oldukları kabul olunabilir.(28).

Hata ifadeleri, eğer çok sayıda üyeden oluşan bir örnek kullanılmak suretiyle parametre tahminlerinde bulunuluyorsa, normal olarak dağıldığı bir teamül olarak kabul edilmektedir.(29) Bu çalışmadan da böyle çok sayıda denekten oluşan bir örnek kullanıldığı için, hata ifadelerinin normal olarak dağılmış olduğu varsayılacaktır.

Hata ile eksojen değişkenler arasında ilişki olup olmadığı istatistiksel olarak ortaya konabilecek bir varsayım değildir. An-

---

(26) Ronald J. Wonnacott ve Thomas H. Wonnacott, a.g.e., s. 40-47.

(27) Ralph E. Beals, **STATISTICS FOR ECONOMISTS**, Rand McNally, Chicago, 1972, s. 339 ff.

(28) Donald E. Farrar ve Robert R. Glauber, «Multicollinearity in Regression Analysis: The Problem Revisited», **Review of Economics and Statistics**, 49, 1967, s. 92-107.

(29) Ralph E. Beals, a.g.e., s. 340.

bağımsız değişkenleri modelin içine alması halinde hata kabul çak, mantıksal olarak tartışılabilir. Bir çalışmanın bütün önemli edilir.(3) Bu durumun deney benzeri dizaynlara sahip siyasal ve toplumsal araştırmalarda sağlanmasının hemen hemen olanak dışı olması nedeniyle, hata ile bağımsız değişkenlerin birbirlerinden mutlak bir şekilde ilişkisiz olduklarını iddia etmemiz olaraksızdır. Verilerin her türlü bağımsız değişkeni ölçemeyecek bir sınırlılıktaki olduğu kabul edilecek olunursa, göz önüne alınabilecek en önemli değişkenlerin modelimizin içine alınmış olduğunu varsaymakla yetineceğiz.

Hata varyansı Y_3 denklemi için sabittir. Sonuç olarak ilerki sayfalarda özetleyeceğim bulguların dayandığı parametrelerin tahminleri «en iyi», hatasız doğrusal tahminlerdir.

II. Bulgular

a. Kaynaklar

Siyasal katılmayı belirleyen etkenler arasında en önemli yeri seks rolleri alırken, en önemsiz etken olarak da yerleşim biriminin etkisi veya kentsel yaşamın etkisi ortaya çıkmaktadır. Hem Şekil 3 den, hem de etki katsayılarından anlaşılacağı üzere seks rolleri gerek doğrudan gerekse de dolaylı olarak siyasal katılmayı belirleyici etkilerinin fazlalığı ile Türkiye’de siyasal katılmayı belirlemede modeldeki diğer tüm değişkenlere oranla, daha güçlü ve önemli bir siyasal katılma kaynağıdır. Erkekler sadece daha yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılmakla kalmakta, kitle iletişim araçlarını kullanma dışında, siyasal katılmayı etkileyen diğer kaynaklardan da daha önce varsayımlarla kabul edilmiş olduğu gibi kadınlara oranla çok daha fazla yararlanmaktadırlar. Dolayısıyla, hiç olmazsa Türkiye’de, toplumsal değer ve yönelimlerin kazanılması süreci içinde erkeklerin aile dışında rol oynamasının uygunluğu ve gerekliliği yönünde aldıkları telkin ve etkilerin siyasal yaşama katılmayı belirleyici güçlü ve SES, kentsel yaşam, kitle iletişim araçlarını izleme gibi kaynaklardan **bağımsız** bir etkisi olması olasılığı güçlüdür.

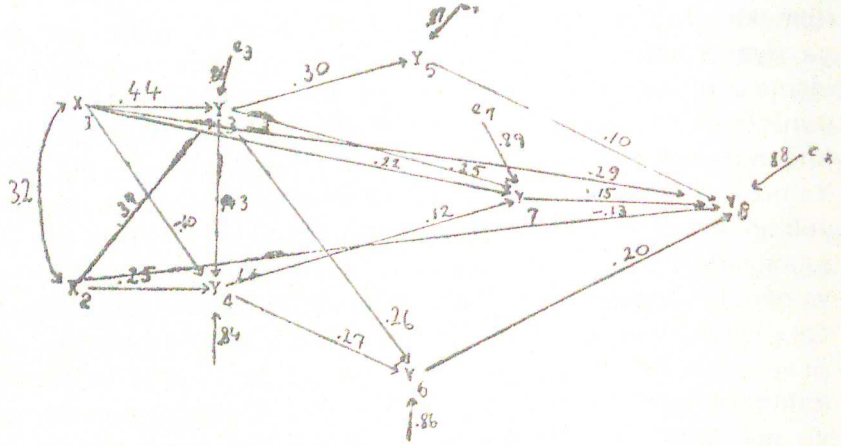
(30) Ronald J. Wonnacott ve Thomas J. Wonnacott, a.g.e., s. 312.

Kentsel yaşamın siyasal katılma üzerindeki etkisi siyasal bilimcilerin uzun zamandır ilgisini çekmiş olan bir konudur. Türkiye’de kentsel yaşamın, diğer siyasal kaynak ve eğilimlerden bağımsız olarak, siyasal katılmayı belirleyici bir etki yaptığı görülmektedir. Yalnız bu etki köyden metropollere doğru gidildikçe siyasal katılmayı azaltıcı yöndedir. Kişi içinde yaşadığı yerleşme birimi büyüdükçe siyasal yaşama katılması daha az yoğun olmaktadır. Aynı ilişki Deniz Baykal ve Ergun Özbudun tarafından da seçim sonuçları incelenmek suretiyle bulunmuştur. (31) Yalnız Baykal ve Özbudun’un elindeki veriler yerleşme birimi büyüklüğünün kişinin siyasal katılmasını etkileyen diğer kaynak ve eğilimlerle birlikte siyasal katılmayı nasıl belirlediğini araştırmaya olanak vermemektedir. Şekil 3’den de görülebileceği gibi kentsel yaşam, bir yandan muhtemelen yaratmış olduğu toplumsal yapı ve kültür dolayısıyla (doğrudan etki), diğer yandan da, siyasal katılmayı belirlemede azımsanamıyacak rolü olan siyasal kaynak ve eğilimlerin ortaya çıkıp güçlenmelerini de temin etmektedir. Bu kaynak ve eğilimlerin siyasal katılmayı arttırıcı yönde etkilerin söz konusu olması nedeniyle kentsel yaşamın siyasal katılma üzerindeki dolaylı etkileri siyasal katılmayı arttırıcı yöndedir. Dolaylı ve doğrudan etkilerin birbirleriyle zıt yönde olmaları kentsel yaşamın siyasal katılmanın belirlenmesindeki rolünü azaltıcı veya azmış gibi gösteren bir etkisi olmaktadır. Oysa ki, siyasal katılmayı yaratıcı ve yoğunlaştırıcı bir dizi siyasal kaynak ve eğilimi belirliyor olması kentsel yaşam ve yerleşme biriminin siyasal katılmayı sağlamakda ne derece önemli bir unsur olduğunu kanıtlamaktadır.

Türkiye’de SES ile siyasal katılma arasında, daha önce bir hipotezde iddia ettiğim türden, doğrudan bir ilişki yoktur. Diğer bir deyimle, diğer siyasal kaynaklardan ve eğilimlerden bağımsız olarak yüksek SES’ye sahip olanların yüksek SES’ye sahip olmayanlara oranla daha fazla siyasal yaşama katıldıkları yapıları testlerden kanıtlanmamıştır. Yalnız bu bulgu SES nün siyasal katılmayı belirlemede önemsiz bir değişken olduğunu göstermez. Nitekim SES siyasal katılmanın belirlenmesinde önemli rolü olan

(31) Deniz Baykal, a.g.e., s. 72-74.
Ergun Özbudun, a.g.e., s. 108.

ŞEKİL 3: TEST EDİLMİŞ ŞEKLİYLE BİR SİYASAL KATILMA MODELİ

$$N = 1012$$

$$Y_8 = .29X_1 - .13X_2 - (.06)Y_3 + (.04)Y_4 + .10Y_5 + .20Y_6 + .15Y_7 + .88e_8$$

$R_{8-123...7} = .47$, $R^2 = .22$ F istatistiği .01 düzeyinde istatistiksel anlamlılığa sahiptir.

$$Y_7 = .22X_1 + (.01)X_2 + .25Y_3 + .12Y_4 + (.06)Y_5 + (.04)Y_6 + .89e_7$$

$$Y_6 = -.04X_2 + .26Y_3 + .27Y_4 + (.05)Y_5 + .86e_6$$

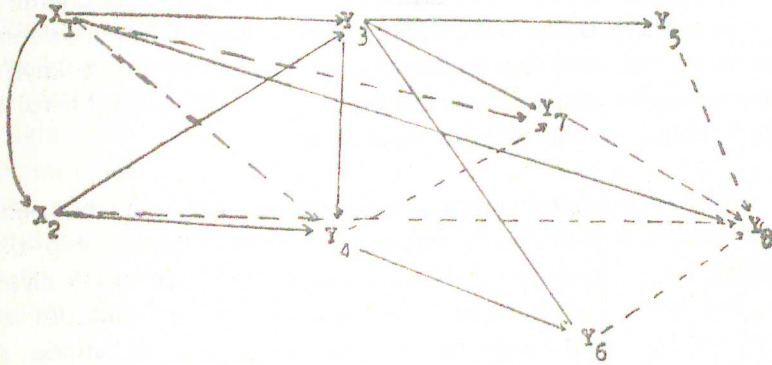
$$Y_5 = (.01)X_1 + (.02)X_2 + .30Y_3 + (.03)Y_4 + .87e_5$$

$$Y_4 = -.10X_1 + .25X_2 + .43Y_3 + .84e_4$$

$$Y_3 = .44X_1 + .39X_2 + .86e_3$$

Not: Parantez içine alınmış olan değerler .05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı (significant) değerlerdir. Diğerleri ise .05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildirler. Şekilde istatistiksel anlamlılığı olan ilişkiler (oklar) gösterilmiştir.

ŞEKİL 4: BASİTLEŞTİRİLMİŞ SEKİLİYLE 'ŞEKİL 3'

Şekli sadeleştirmek için hata ifadeleri (e) gösterilmemiştir.

— .25 ve daha yukarı etki taşıyan oklardır.

- - - .24 ve daha aşağı

istatistiksel anlamlılığı olmayan oklar gösterilmemiştir.

ETKİ KATSAYILARI

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

SEKS ROLLERİ

$$(E_{81} = .40)**$$

KENTSEL YAŞAM

$$E_{82} = -.06$$

SES

$$E_{83} = .14$$

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINI

$$E_{84} = .07$$

İZLEME

SIYASAL ETKİNLİK

$$E_{85} = .10$$

SIYASAL İLĞİ

$$E_{86} = .20$$

SIYASAL BİLGİ

$$E_{87} = .15$$

* Bkz. Ek 2.

** Seks rollerinin siyasai katılmaya olan (birinci değişkenin sekizinci değişkene) etkisi.

siyasal ilgi, siyasal bilgi ve siyasal etkinliğin ya en güçlü belirleyicisidir, ya da en güçlü belirleyici koşullarından birisidir. Ayrıca, SES, etki katsayılarından da görüldüğü üzere hem kentsel yaşam hemde kitle iletişim araçlarını izlemekten daha önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla, SES yü siyasal katılmanın belirlenmesinde, siyasal katılmayı saptayan bazı siyasal eğilim ve kaynakların temel belirleyici unsuru olması açısından, kritik bir rol oynayan değişken olarak yorumlayabiliriz.

Kitle iletişim araçlarını izleme siyasal katılmayı belirlemedeki yerleşim biriminden sonra en düşük etkiye sahip olan değişkendir. Kitle iletişim araçları kullanılmak suretiyle siyasal yaşama katılma propagandaları kitle haberleşme araçlarını izleyenlerin, hiç olmazsa bu tür propagandaların etkisi altında, sadece ve sadece kitle haberleşme araçlarının yayınlarını izleme suretiyle siyasal yaşama bu etkilere konu olmayanlara oranla daha yoğun bir şekilde katılacaklarını, böylece kitle iletişim araçlarını izlemenin siyasal katılma üzerinde dolaysız bir etkisi olacağını da iddia etmiştik. Şekil 3 den de görüleceği gibi veriler böyle bir doğrudan etkinin, hiç olmazsa Türkiye için geçerli olmadığını göstermiştir. Yalnız, Türkiye'de kitle iletişim araçlarının yayınlarını izleyenler siyasal rejim hakkında, bu yayınları izleyenlere oranla daha fazla bilgilidirler. Aynı zamanda, verilerimiz göstermiştir ki, kitle iletişim araçlarını izlemek siyasal olaylara olan ilgiyi arttırmaktadır. Hatta, Türkiye'de siyasal ilginin en önemli kaynağı kitle iletişim araçlarının yayınlarını izlemektir. Böylece Türkiye'de kitle iletişim araçlarının yayınlarına maruz kalmanın siyasal katılmayı etkisi, siyasal olaylara ilgi yaratmak veya, eğer bilgi varsa onu kamçulamak, ve siyasal rejim ve olaylar hakkında bilgi temini netmek dolayısıyladır.

b. Eğilimler

Nihayet, Türkiye'de siyasal rejim ve olaylar hakkında bilgisi olanlar, bu bilgiye sahip olmayanlara oranla daha yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılmaktadırlar. Siyasal bilgiye sahip olmanın oldukça önemli bir siyasal katılma kaynağı olduğu bu

değişkenin seks rolleri ve siyasal ilginin arkasından siyasal katılmayı etkilemede üçüncü sırayı alması ile açıklanabilir.

Siyasal etkinliğin hem siyasal bilgi artırıcı (veya yaratıcı) hem de siyasal ilginin artışını sağlayıcı etkileri olacağı iddia edilmişti. Ayrıca, siyasal etkinlik duygusuna sahip olanların, sadece ve sadece bu durumun sonucu olarak, bu duyguya sahip olmayanlara oranla daha yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılacaklarını önermiştik. Bulgular Türkiye’de siyasal etkinlik duygusunun siyasal katılmayı belirleyici bir tek etkisinin bulunduğunu, onun da son ifade ettiğim iddiadaki türde bir etki olduğuna işaret etmektedir. Türkiye’de siyasal etkinlik duygusunun ne siyasal ilgi ne de siyasal bilgiyi arttıran, ya da yaratan bir rolü olmadığı görülmektedir.

Siyasal ilgi ile siyasal katılma arasındaki ilişkiyi ifade eden hipotezde iddia edilmiş olduğu şekilde, siyasal ilgiye sahip olanlar siyasal ilgiye sahip olmayanlara oranla daha yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılmaktadırlar. Yalnız, Türkiye’de siyasal ilginin siyasal katılma üzerindeki etkisi, siyasal ilginin doğurabileceği siyasal bilgi yoluyla gerçekleşmemektedir. Siyasal ilginin siyasal katılmaya olan etkisi sadece ilgiye sahip olanların bu ilgisini eylem plânına aktarmaları sonucunda olmaktadır.

Toplumsal kaynaklar diyebileceğimiz seks rolleri, yerleşme birimi, SES, kitle iletişim araçlarının yayınlarını izleme ile siyasal kaynak ve eğilimler diye kısaca adlandırabileceğimiz siyasal bilgi, siyasal ilgi ve siyasal etkinliği iki grup halinde siyasal katılmayı belirlememeleri açısından karşılaştıracak olursak siyasal kaynak ve eğilimlerin siyasal katılmayı belirlemekteki rollerinin toplumsal kaynaklardan daha fazla olduğu görülmektedir. Yalnız bu fark üzerinde fazla durmayı gerektirmeyecek kadar küçüktür. Sadece toplumsal kaynaklar yardımıyla siyasal katılmadaki varyansın % 10’u açıklanabilirken, siyasal kaynak ve eğilimlerin de toplumsal kaynaklarla bir arada gözönüne alınması halinde ise aynı oran % 22’ye yükselmektedir. Dolayısıyla, özellikle Türkiye’de bu iki grup değişkenden birinin veya diğelerinin siyasal katılmanın belirlenmesindeki rolünü fazla önemsemek yanıltıcı olacaktır.

6. SONUÇ ve YORUMLAR

Lester W. Milbrath siyasal katılmayı, onu oluşturan özgü eylemlerin zorluk derecesine göre çeşitli tür siyasal katılmayı birbirinden ayırmıştır.(32) Eyleme katılmanın zorluğunun dışında da siyasal katılmayı oluşturan faaliyetler birbirlerinden ayrılmaktadır. Türkiye’de bu ayırım, en az, üç boyut etrafında olmaktadır. Bu boyutlardan yalnız birisinin, oy verme yoluyla katılması incelenmiş, diğer iki boyutun ise hemen tamamıyla ihmal edilmiş olması kısa zamanda düzeltilmesi gereken bir eksiklik tir. Bu makalenin sınırları içinde böyle bir çabaya da yer vermem olanaksız olduğundan her üç boyutu da içeren genel siyasal katılma eylemi üzerinde durmakla yetindik.

Bu çalışmada elde ettiğimiz bulgular ileride yapılacak çalışmalara ışık tutabilecek nitelikte bazı sonuçlara işaret etmektedir. İlişkide bunları kısaca ele alacağız.

Seks rolleri ile siyasal katılmanın arasında doğrudan, (diğer değişkenlerin etkilerinden bağımsız) ve kuvvetli bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunun nedeni siyasetin aile dışı bir faaliyet olarak algılanması ve bu tür faaliyetlerin ise erkeklerin yerine getirmesi uygun faaliyetlerden olduğunun toplumca olunmasında bulunabilir. Kısacası, siyasetin toplum tarafından erkek işi olarak kabullenilmesi ve siyasal toplumsallaşma süreci içinde bu görüşün çocukluktan itibaren işlenmesi sonucu erkeklerin kadınlara oranla bu derece yoğun bir şekilde siyasete katılmaları sağlanabilir. Gerçekten de ölçümüze konu olan siyasal katılma faaliyetlerinin büyük çoğunluğu ev dışında yapılabilen ve zaman zaman uzun dönemli çabalar gerektirecek faaliyetlerdir. Özellikle Türk toplumunda kadınların büyük ço-

---

(32) Lester W. Milbrath, a.g.e., s. 16-22.

Milbrath’ın bu sıralamasının John S. Jackson, «The Political Behavior and Socio-Economic Backgrounds of Black Students: The Antecedents of Protest» *Midwest Journal of Political Science*, XV, Kasım 1971’de basılmış olan çalışmasında evrensel olmadığını, örneğin bir Amerikalı zencinin oy vermesinin bir protesto mitingine katılmasından çok daha zor olduğunu veya olabileceğini göstermektedir.

gunluğunun hükümet yetkilileri ile temas burmak için çaba göstermeleri, siyasal hatta toplumsal örgütlere üye olup faaliyet göstermeleri son derecede zordur. Bu zorluk yine kadının ev içi, erkeğin ev dışı işlevler görmesinin uygun olduğu şekilde saptanan seks rollerinde bulunabilir.

Yukarıdaki olasılık ifadelerinin, (hipotez ve varsayımların), daha etraflı bir çalışma ile tek tek test edilmesi gerekliliğine karşın elimizdeki veriler seks rolleri farklılıklarının siyasal yaşama katılma üzerindeki etkisini daha etraflı incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Yerleşme biriminin siyasal katılmayı ne şekilde etkilemekte olduğu siyasal bilimcilerce henüz muğlaklıktan uzak bir şekilde saptanamamıştır. Bu çalışmamız yerleşme birimi ile siyasal katılma ilişkisini saran kararsızlığı çözebilecek bir takım ipuçları vermektedir. Bu konudaki bir görüş kentsel-kırsal yaşam farkının siyasal katılmayı kendi başına önemli şekilde etkileyen bir niteliği olmadığı ve sadece siyasal katılmayı etkileyen bazı elverişli koşulları yaratmak suretiyle siyasal katılmayı belirlediği yolundadır.(33)

Bulgularımız bu açıklamanın tamamıyla yanlış olmadığına fakat eksik olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'de yaşamı siyasal katılmayı arttırıcı nitelikte etkide bulunan koşulları yaratsal katılmayı arttırıcı nitelikte etkide bulunan koşulları yaratmaktadır. Yalnız kent yaşamının bunlardan bağımsız olarak da siyasal katılmayı azaltıcı bir etkisi söz konusudur. İl düzeyindeki seçim istatistiklerinin çözümlenmesiyle kentte oy verme şeklindeki siyasal katılma kırsal bölgelerdekine oranla azalmakta olduğu gözlemlenmiştir.(34) Köydeki yüksek oy verme şeklinde beliren siyasal katılmayı sosyal uyarlılık veya toplumsal bütünlük ile açıklama kentteki oy verme şeklinde katılmadaki azalmayı da Türkiye'deki parti sistemine duyulan hoşnutsuzluktaki artışla açık-

---

(33) Norman H. Nie, G. Bingham Powell, Jr. ve Kenneth Prewitt, a.g.e.

(34) D. Baykal, a.g.e., s. 67-69.

E. Özbudun, a.g.e., s. 108.

lama yoluna gidilmiştir.(35) Yalnız, Türkiye'de uyarılmış oylamanın ne derece yaygın olduğu bilinmemektedir. Durum böyle iken kırsal kesimin kent sakinlerinden daha yüksek oranlarda oylamaya katılmasını salt baskı altında sosyal uyarılık yüzünden yüksek sayıda oy vermeleri ile açıklamak olanak dışıdır. Oy verme bilinçli tercih ve etki değiş tokuşu dışında birkaç nedene daha bağlı olabilir.(36) Bunlar siyasal (anayasal) sisteme bağlılık ifadesi, siyasal sistemden hoşnutsuzluğun ifadesi, siyasal içeriği olmayan bir hissî durum, (R. B. McCallum oy vermeyi bir «dinsel ayine katılma» türünden bir olay olarak görebileceğimizi ifade etmektedir) ve nihayet uyarılmış oylama şeklinde ortaya çıkabilir.(37) Ayrıca, kişilerin bir siyasal partiye duyduğu yakınlık çok küçük yaşlardan itibaren başlayabilir ve yaşamları boyunca sürebilir.(38) Bu siyasal partiye duyulan yakınlık veya bağlılık dolayısıyla ve o partiyi desteklemek için kişiler seçime katılıp oy kullanabilirler. Köy-kent arasında oy verme dolayısıyla görülen farklılıklar muhtemelen yukarıda sıralanmış olan oy verme nedenlerinin topluca değerlendirilmesi sonucunda daha etraflı şekilde açıklanabilir. Bu çalışmada ele alındığı şekliyle genel siyasal katılma açısından görülen kent farklılığı kısmen oy vermenin de ölçüye dahil edilmesiyle oluşmuş olabilirse de diğer boyutlar açısından da bu farklılıkların üzerinde durmak gerekir. Oy vermeyi içeren genel siyasal katılma olayında da köylünün kentliye oranla daha yoğun bir şekilde katılıyor olmasını kentlinin siyasal faaliyetlerinin kısmen belli tür faaliyetlerde yoğunlaşması (örneğin örgütsel faaliyetler gibi) kısmen siyasa! sistemden soğuması ve kısmen de kişinin kent yaşamın-

---

(35) D. Baykal, a.g.e., s. 67.
E. Özbudun, a.g.e., s. 109.

(36) Richard Rose ve Harve Mossawir, «Voting and Elections: A Functional Analysis», Lewis Bowman ve G. R. Boynton (den) **POLITICAL BEHAVIOR AND PUBLIC OPINION: A Comparative Analysis**, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey s. 160-164.

(37) *Ibid*, s. 163.

(38) Angus Campbell et. al., a.g.e. bu durumun A.B.D.'leri için geçerli olduğunu göstermişlerdir.

da oynadığı rol ve kont yaşamının ne derece alışmış olduğuyla açıklayabiliriz.

Kısacası, köyden kente doğru gidildikçe kişinin siyasal yaşama katılmasını hem azaltıcı hem de arttırıcı etkiler ortaya çıkmaktadır. Bu etkilerin bugüne değin incelendiğinden çok daha etraflı bir şekilde incelenmesine gerek vardır.

SES nün siyasal katılma üzerinde hiçbir dolaysız etkisinin bulunmamış olması ve siyasal katılma üzerindeki toplam etkisinin de seks rollerinin üçte biri kadar olması ve aynı zamanda siyasal ilgi ve siyasal bilgiden de daha az olması beklenmedik bir sonuç olarak karşılanabilir. Nitekim, siyasal katılma ölçüsünün sadece oy vermeden ibaret olmaması nedeniyle SES farklarının siyasal katılma üzerinde daha da fazla bir etkisi olması beklenirdi. Oysa SES nün siyasal katılmanın çeşitli toplumsal v esiyasal koşullarını hazırlamanın ötesinde siyasal katılmayı belirleyici bir rolü olmadığı açıkça görülmektedir. SES yerine toplumsal tabaka veya sınıfı kullanmak suretiyle siyasal katılma ile kişinin toplum içinde sahip olduğu yer (mevki) arasında ilişki olup olmadığı da araştırılabilir. Gerek eğitim gerekse de mesleğin kişinin içinde bulunduğu toplumsal tabaka veya sınıf ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, SES kullanılarak bulunamayan bir ilişkinin benzer niteliklere sahip bir ölçü kullanılarak bulunmasının olasılığı düşüktür.

Modelin tümü göz önüne alınacak olursa siyasal katılma olayının büyükçe bir kısmının açıklanamadığı iddia olunabilir, (Şekil 3 deki Y_3 denklemindeki bağımsız değişkenlerin yarattığı çok katlı korelasyon katsayısı $R = .47$ dir.) Benzer değişkenler ve başka siyasal eğilimler ele aarak siyasal katılmayı açıklamayı çalışan kişi düzeyindeki modellerin bulduğu çok katlı korelasyon katsayıları da .18 ile .48 arasında değişmektedir.(39) Anket sonuçlarına dayanan bu çalışmaların yumuşak veriler diye adlandırabileceğimiz hata varyansı yüksek değişkenlerle bezenmiş korelasyonların düşük çıkması nedenlerinden birisini oluşturur. Her çalışma, özellikle ankete dayalı çalışmalar, bazı verileri na-

(39) S. Verba, N.H. Nie, Jae-On Kim, a.g.e., s. 75-77.

lama yoluna gidilmiştir.(35) Yalnız, Türkiye'de uyarılmış oylamanın ne derece yaygın olduğu bilinmemektedir. Durum böyle iken kırsal kesimin kent sakinlerinden daha yüksek oranlarda oylamaya katılmasını salt baskı altında sosyal uyarılık yüzünden yüksek sayıda oy vermeleri ile açıklamak olanak dışıdır. Oy verme bilinçli tercih ve etki değiş tokuşu dışında birkaç nedene daha bağlı olabilir.(36) Bunlar siyasal (anayasal) sisteme bağlılık ifadesi, siyasal sistemden hoşnutsuzluğun ifadesi, siyasal içeriği olmayan bir hissi durum, (R. B. McCallum oy vermeyi bir «dinsel ayine katılma» türünden bir olay olarak görebileceğimizi ifade etmektedir) ve nihayet uyarılmış oylama şeklinde ortaya çıkabilir.(37) Ayrıca, kişilerin bir siyasal partiye duyduğu yakınlık çok küçük yaşlardan itibaren başlayabilir ve yaşamları boyunca sürebilir.(38) Bu siyasal partiye duyulan yakınlık veya bağlılık dolayısıyla ve o partiyi desteklemek için kişiler seçime katılıp oy kullanabilirler. Köy-kent arasında oy verme dolayısıyla görülen farklılıklar muhtemelen yukarıda sıralanmış olan oy verme nedenlerinin topluca değerlendirilmesi sonucunda daha etraflı şekilde açıklanabilir. Bu çalışmada ele alındığı şekliyle genel siyasal katılma açısından görülen kent farklılığı kısmen oy vermenin de ölçüye dahil edilmesiyle oluşmuş olabilirse de diğer boyutlar açısından da bu farklılıkların üzerinde durmak gerekir. Oy vermeyi içeren genel siyasal katılma olayında da köylünün kentliye oranla daha yoğun bir şekilde katılıyor olmasını kentlinin siyasal faaliyetlerinin kısmen belli tür faaliyetlerde yoğunlaşması (örneğin örgütsel faaliyetler gibi) kısmen siyasa! sistemden soğuması ve kısmen de kişinin kent yaşamın-

---

(35) D. Baykal, a.g.e., s. 67.

E. Özbudun, a.g.e., s. 109.

(36) Richard Rose ve Harve Mossawir, «Voting and Elections: A Functional Analysis», Lewis Bowman ve G. R. Boynton (den) **POLITICAL BEHAVIOR AND PUBLIC OPINION: A Comparative Analysis**, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey s. 160-164.

(37) *Ibid*, s. 163.

(38) Angus Campbell et. al., a.g.e. bu durumun A.B.D.'leri için geçerli olduğunu göstermişlerdir.

da oynadığı rol ve kont yaşamının ne derece alışmış olduğuyla açıklayabiliriz.

Kısacası, köyden kente doğru gidildikçe kişinin siyasal yaşama katılmasını hem azaltıcı hem de arttırıcı etkiler ortaya çıkmaktadır. Bu etkilerin bugüne değin incelendiğinden çok daha etraflı bir şekilde incelenmesine gerek vardır.

SES nün siyasal katılma üzerinde hiçbir dolaysız etkisinin bulunmamış olması ve siyasal katılma üzerindeki toplam etkisinin de seks rollerinin üçte biri kadar olması ve aynı zamanda siyasal ilgi ve siyasal bilgiden de daha az olması beklenmedik bir sonuç olarak karşılanabilir. Nitekim, siyasal katılma ölçüsünün sadece oy vermeden ibaret olmaması nedeniyle SES farklarının siyasal katılma üzerinde daha da fazla bir etkisi olması beklenirdi. Oysa SES nün siyasal katılmanın çeşitli toplumsal ve siyasal koşullarını hazırlamanın ötesinde siyasal katılmayı belirleyici bir rolü olmadığı açıkça görülmektedir. SES yerine toplumsal tabaka veya sınıfı kullanmak suretiyle siyasal katılma ile kişinin toplum içinde sahip olduğu yer (mevki) arasında ilişki olup olmadığı da araştırılabilir. Gerek eğitim gerekse de mesleğin kişinin içinde bulunduğu toplumsal tabaka veya sınıf ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, SES kullanılarak bulunamayan bir ilişkinin benzer niteliklere sahip bir ölçü kullanılarak bulunmasının olasılığı düşüktür.

Modelin tümü göz önüne alınacak olursa siyasal katılma olayının büyükçe bir kısmının açıklanamadığı iddia olunabilir, (Şekil 3 deki Y_2 denklemindeki bağımsız değişkenlerin yarattığı çok katlı korelasyon katsayısı $R = .47$ dir.) Benzer değişkenler ve başka siyasal eğilimler ele alınarak siyasal katılmayı açıklamayı çalışan kişi düzeyindeki modellerin bulduğu çok katlı korelasyon katsayıları da .18 ile .48 arasında değişmektedir.(39) Anket sonuçlarına dayanan bu çalışmaların yumuşak veriler diye adlandırabileceğimiz hata varyansı yüksek değişkenlerle bezenmiş korelasyonların düşük çıkması nedenlerinden birisini oluşturur. Her çalışma, özellikle ankete dayalı çalışmalar, bazı verileri na-

(39) S. Verba, N.H. Nie, Jae-On Kim, a.g.e., s. 75-77.

ziklikleri dolayısıyla toplayamazlar. Örneğin ,siyasal parti tercihleri ve yıllık gelir gibi konularda, bu konuların nazikliği dolayısıyla alınacak olan yanıtların güvenilirliğinin düşük oacağı ve anketlerin sonuçlandırılmama tehlikesinin doğabileceği düşünülerek, veri toplanmamış olması nedeniyle bu tür verilerden burada yararlanılamamıştır. Yalnız, bu çalışmaya konu olan modelin açıklayabildiği siyasal katılmadaki varyansın benzer çalışmalardakilerle büyük bir yakınlık içinde olması çalışmanın ve bulgularının sıhhatine iyi bir işarettir.

Bu çalışmanın gösterdiği kadarıyla Türkiye'de erkekler, görece olarak yüksek SES ye sahip olanlar, küçük yerleşme birimlerinde ikamet edenler, kitle iletişim araçlarını düzenli olarak izleyenler, siyasal olaylara ilgi duyanlar, siyasal rejim ve olaylar hakkında görece olarak bilgili olanlar ve siyasal etkinlik duygusuna sahip olanlar, bu niteliklere sahip olmayanlara oranla daha sık ve yoğun bir şekilde siyasal yaşama katılmaktadırlar. Bu bulguların başka siyasal sistemler için de geçerli oldukları yapılan çalışmalarla gösterilmiştir. Yine de bu çalışmada özgülleştirilmiş şekliyle genelliği iddia olunmuş olan hipotezlerin geçerliliği karşılaştırmalı yöntem kullanılmak suretiyle birden fazla ülke için gösterilmelidir. Aynı zamanda, bu bulguların Türkiye için geçerli olduğu iddiası bu şekliyle kabul olursa bile çalışmanın sonuçlarının çalışmanın yapıldığı dönemin özel koşulları dışında da geçerli olduğunun aynı konuda tekrar ve benzer bir çalışmanın yapılması ile ve bu çalışmada da yine aynı sonuçların bulunması halinde daha büyük bir genellik ve güç kazanacaktır.

Bağımsız Değişkenlerin İşlemselleştirilmesi

Bağımsız değişkenlerden seks rolleri bir nominal ölçek kullanılmak suretiyle işlemselleştirilmiştir. Bu ölçeğe uygun olarak erkek deneklere '2', kadın deneklere '1' sayısı verilmiştir.

Yerleşme birimi, deneklerin köy, bucak, kasaba, küçük şehir veya metropollerde oturuyor olmalarına göre, köy için '1' den metropol için '5' e varan bir sıralama ile işlemselleştirilmiştir.

SES, eğitim ve meslek statüsü kullanılmak suretiyle işlemselleştirilmiştir. Çeşitli alt grupları için geçerli olabilecek servet veya yaş gibi unsurlar tatminkâr sonuçlar vermedikleri için ölçüye dahil edilmemişlerdir. Eğitim, resmî eğitim, resmî eğitim kurumlarından geçirilen öğrenim süresi (yıl olarak), meslek statüsü ile Hollingshed'in indeksi kullanılmak suretiyle işlemselleştirilmiştir. Bu iki indeks üzerinde deneklerin aldıkları puanlarının toplanması ile SES indeksi hesaplanmıştır.

Kitle iletişim araçlarını izleme, deneklerin ne tür haberleri okudukları («Dünya haberi», ulusal haber yerel haber, spor, dinsel haber vs.), ne sıklıkta okudukları ve evlerinde radyoya sahip olup olmadıkları konusundaki bilgilerin değerlendirilmesiyle ölçülmüştür. İlk iki husustaki farklılıklar birer sıralamaya dayalı (ordinal) ölçekle, radyo olup olmaması ise nominal bir ölçekle ölçülmüştür. (olanlara '2', olmayanlara '1' verilmiştir). Bu üç ölçek daha sonra toplanmak suretiyle kitle iletişim araçlarını izleme ölçülmeye çalışılmıştır.

Siyasal etkinlik Michigan Üniversitesi Social Research Center (SRC) nin önerdiği üç sorunun (40) yanıtlarının ordinal bir ölçek halinde toplanmasıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Bu üç

soru kişilerin siyasal kararları etkilemekte ne derece güce sahip oldukları, hükümetin yurttan ne ölçüde göz önüne aldığı ve kişilerin siyaseti ne derecede anlayabildikleri hakkındadır.

Siyasal ilgi hem kişinin ne zaman siyasete ilgi duymaya başladığı hem de ne derecede ilgi duyduğunun bir toplamı olarak ölçülmüştür.

Siyasal bilgi ise deneklerin Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluş tarihi, milletvekillerinin sayısı, o seçim bölgesindeki milletvekillerinin adları ve siyasal sistemin çeşitli kurumlarının T.B.M.M.'den nasıl ayrıldığı hakkındaki bilgilerin varlığı veya yokluğunun değerlendirilmesiyle bulunmuştur. Bu hususların hepsinde bilgi sahibi olan denekler, en yüksek puana ve hepsinden habersiz olmaları halinde ise en düşük puana lâyık görülmüşlerdir.

EK 2

ETKI KATSAYILARI(41)

Bu çalışma bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki toplam etkisini hesaplamak için kullanılan etki katsayıları (effects coefficients) doğrusal ve toplamlı (aditive) bir nedensel modeldeki herhangi iki değişkenin birbirleri üzerindeki doğrudan v edolaylı etkilerinin toplamından oluşurlar. Bunu formel olarak aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür:

$$E_{ki} = DE_{ki} + IE_{ki}, i \neq k$$

E_{ki} = değişkeninin k değişkeni üzerindeki toplam etkisi,

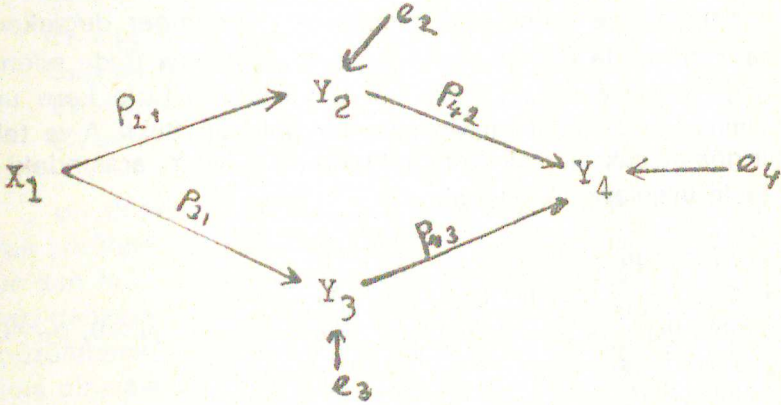
DE_{ki} = i değişkeninin k değişkeni üzerindeki doğrudan etkisi,

IE_{ki} = değişkeninin k değişkeni üzerindeki dolaylı etkisidir.

Ayrıca $E_{kk} = 1$ olarak kabul edilir. DE_{ki} değeri herhangi bir nedensellik ilişkisini ifade eden P_{ki} değerine eşittir. DE_{ki} bu

halde iki değişken arasındaki tek bir ilişkiyi ve tek bir katsayıyı içerir, (Bkz. Şekil A).

Şekil A: Tek Yönlü İlişkiler İçeren Bir Nedensel Model

$p_{21} = DE_{21}$, $p_{31} = DE_{31}$, $p_{42} = DE_{42}$, $p_{43} = DE_{43}$ tür.

Yani, X_1 in Y_2 üzerindeki doğrudan etkisi p_{21} şeklinde ifade edilmiş olan yörünge katsayısından (Path Coefficient) başka birşey değildir.

İE_{k1} ye gelince farklı bir durum ile karşılaşıyoruz. Bir değişkenin diğeri üzerindeki dolaylı etkisi bir çok nedensel ilişkinin toplamıdır. Dolayısıyla ortada tek bir etki değil bir dizi etkiler zinciri söz konusudur. Yine Şekil A'ya bakacak olursak X_1 in Y_4 üzerindeki dolaylı etkisi X_1 in Y_2 ve Y_2 'nin Y_4 üzerindeki etkileriyle, X_1 in Y_3 ve Y_3 ün Y_4 üzerindeki etkilerinin toplamıdır. Diğer bir ifadeyle

$$IE_{41} = p_{21} \cdot p_{42} + p_{31} \cdot p_{43} \text{ dr.}$$

Daha genel bir ifade kullanılmak gerekirse nedensel modellerin temel teoreminden başlamak gerekir.

$$e_{ik} = \sum_j p_{kj} e_{ij}$$

ρ_{ik} i ve k değişkenleri arasındaki korelasyonu ifade eder. j ise k dışındaki ve sistemdeki (modeldeki) tüm diğer değişkenleri içerir. p_{kj} , j ile k değişkenleri arasındaki ilişkiyi ifade eden yö-rünge katsayısıdır. Bu teoremin ρ_{ij} ye birden fazla kere uygulanması ile ρ_{ik} yi oluşturan parçalar bulunur. Şekil A'ya tekrar bir göz atacak olursak ve temel teoremi X_1 ve Y_4 arasındaki ilişki için uygulayacak olursak:

$$\begin{aligned} \rho_{14} &= p_{41} \rho_{11} + p_{42} \rho_{12} + p_{43} \rho_{13} ; \rho_{11} = 1 \\ \rho_{14} &= p_{41} + p_{42} p_{21} + p_{43} (p_{31} + p_{32} p_{12}) ; \rho_{21} = p_{21} \\ \rho_{14} &= p_{41} + p_{42} p_{21} + p_{43} p_{31} + p_{43} p_{32} p_{21} ; \rho_{13} = p_{31} \rho_{11} + p_{32} p_{12} , \rho_{41} = 0 , p_{32} = 0 \\ \rho_{14} &= p_{42} p_{21} + p_{43} p_{31} \end{aligned}$$

sonucu çıkar.

Bu halde X_1 ve Y_4 arasında hiçbir doğrudan ilişki yoktur. ($p_{41} = 0$), ve iki tane de dolaylı ilişki vardır, p_{43} . p_{31} ve $p_{42} p_{21}$. Daha karmaşık modeller için incelenmemiş ilişkiler ve yapay ilişki (spuriousness) türlerinde ilişkiler söz konusu olabilir. Örneğin, makalede seks rolleri ile kentsel yaşam arasındaki ilişki temel teoremi esas alarak X_1 ve Y_8 arasında ilişkiyi çözümleyecek olursak bize bir dizi incelenmemiş ilişki örnekleri verecektir. Şekil A'da Y_2 ve Y_3 arasında bir ilişki söz konusu olsa idi bu ilişkiye yapay ilişki olurdu, çünkü hem Y_2 (hem Y_3 , X_1 tarafından belirlenecek şekilde model özgüleştirdiği için bu iki değişken arasında bir ilişki beklenebilecektir. Bu ilişki nedensel olmayıp her iki değişkenin de bir tek değişken tarafından belirleniyor olması nedeniyle ortaya çıkan bir ilişkidir. Dolayısıyla nedensellik ilişkisi şeklinde yorumlanmamalıdır.

Temel teoremden hareket edilerek etki ilişkilerini daha açıklıkla gösteren bir hesaplama gidilebilir.

$$E_{kj} = \sum_i p_{ki} E_{ij}$$

j, sistemde bulunan k dan başka tüm değişkenleri ifade eder. Temel teoreme benzer şekilde E₁ yi parçalayabiliriz. Şekil A yı kullanmak sureyiyle X₁ ve Y₄ arasındaki ilişkiyi şöyle gösterebiliriz:

$$E_{41} = p_{41} E_{11} + p_{42} E_{21} + p_{43} E_{31},$$

$$E_{11} = 1$$

$$E_{21} = p_{21} E_{11} = p_{21}$$

$$E_{31} = p_{31} E_{11} + p_{32} E_{21}$$

$$E_{31} = p_{31} + p_{32} \cdot p_{21}$$

$$E_{41} = p_{41} + p_{42}p_{21} + p_{43}p_{31} + p_{43}p_{32}p_{21}$$

p₄₁ doğrudan ilişkiyi geri kalanlar ise dolaylı ilişkiyi gösteren yörünge (iz) katsayılarıdır (Path Coefficients). Bu kısaltılmış yoldan hesaplamamanın amacı incelenmemiş etkiler ile yapay etkileri denklem dışı bırakmasıdır. Böylece hesaplamalarda, son çözümlerde ayıklanması gereken hiçbir katsayı denkleme alınmış olmamakta, zaman ve çabadan tasarruf temin edilmektedir. Bu makalede kullanılan etki katsayıları işte bu etki katsayılarının

temel teoreminin $(E_{ki} = \sum_j p_{kj} E_{ji})$ modeldeki tüm iliş-

kiler için tekrar ve tekrar çözümü sonucunda elde edilmiştir.